

МЕТОДОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ГУМАНІЗАЦІЇ

У статті обґрунтовано основи перспективного розвитку освіти на принципах гуманізації.

The article grounds the bases of perspective development of education on the principles of humanization.

Стрімка динаміка суспільних процесів спонукає педагогічну громадськість замислитися над місцем і роллю освіти як у повсякденній реальності, так і в історичному поступі суспільства в цілому. Виникає відчуття неспроможності сучасної освіти адекватно реагувати на інтенсивні зміни в соціумі, про що свідчить протиріччя між консерватизмом, притаманним системам освіти, і необхідністю пошуку якісно нових концептуальних і практичних підходів до її діяльності.

Перед освітянами більшості країн стоять складні й нетрадиційні завдання. Їх розв'язання вимагає врахування як фактичної соціально-економічної ситуації, так і прогнозованого її розвитку на майбутнє. Іншими словами, розробка й реалізація науково-обґрунтованих передбачень у галузі освіти є однією з умов її ефективного розвитку й вдосконалення, забезпечення виконання нею соціального замовлення. Зростання потреби в достовірних прогностичних розробках особливо стає актуальним в умовах сучасних динамічних соціально-економічних і культурологічних процесів як у світі в цілому, так і в Україні зокрема.

Згідно із сучасною прогностикою, передбачення – це достовірне, обґрунтоване на логічній послідовності судження про ймовірний або бажаний стан якого-небудь об'єкта (процесу чи явища) в майбутньому [4: 7].

Проблема прогнозування знайшла достатнє висвітлення в роботах П.Р.Атутова, І.В.Бестужева-Лади, Б.С.Гершунського, Г.М.Доброва, О.Т.Лебедева, Дж.Мартино, І.П.Поласого, Т.Хюсена. У працях багатьох учених неодноразово наголошувалося, що проведення прогностичних розвідок у сфері освіти необхідно віднести до низки першочергових завдань педагогічної науки. Водночас необхідно констатувати, що дослідження цього спрямування в сучасній вітчизняній теорії і практиці фактично відсутні. Це є однією з причин несвоєчасного реагування на державному рівні на ті кардинальні перетворення, що відбуваються й очікуються в науці, техніці, соціальному середовищі в найближчій і віддаленій перспективі.

Важливим джерелом інформації про вірогідні напрямки модернізації системи освіти є вивчення основних тенденцій її розвитку. Однак екстраполяція ретроспективних даних вимагає врахування діалектичної детермінації явищ майбутнього, розуміння того, що необхідність прокладає собі дорогу через випадковості, що до очікуваного завтрашнього має бути вірогідний підхід із широким спектром можливих варіантів [9: 9].

Метою статті є висвітлення перспектив очікуваного розвитку освіти в контексті її гуманізації.

Результати аналізу й узагальнення основних тенденцій динаміки системи освіти, а також соціально-економічних, культурологічних і демографічних чинників, що впливають на кількісні та якісні її характеристики, засвідчують, що освіта все частіше розглядається в контексті глобальних проблем розвитку людства. Людина пов'язується з універсальною цінністю як регіонального й національного, так і глобального рівнів. Її роль і місце в природі, співвідношення її духовних і матеріальних орієнтирів та інших питань, пов'язаних із результатами розвитку техногенної цивілізації, має трактуватися з позицій збереження людської особистості в умовах екологічної кризи, відсутності єдиної для всіх провідної ідеї

цінності життя. При цьому, як наголошує А.Печчеї, неграмотність та застаріла система освіти, низька культура, відчуження, злочинність і наркоманія, агресивність і нетерпимість у судженнях і діях, деградація навколишнього середовища, занепад моральних цінностей, відчуття нестабільності світу безпосередньо пов'язані з освітою [8]. Ці негаразди носять системний характер і впливають на світосприйняття особистості, окремих соціальних груп, суспільства й людства в цілому. Назріла нагальна потреба в принципово новій перебудові всієї системи освіти, що буде базуватися на гуманних прогресивних технологіях соціалізації підростаючих поколінь, яка забезпечить кардинальну зміну типу мислення особистості, а також розвиток здібностей кожного.

Кардинальне переосмислення взаємин у системі “людина – природа – суспільство” на засадах духовності, толерантності й гуманізму диктується чітко окресленими контурами “конфлікту ХХІ століття”, про що свідчать сукупності загроз, визначених ООН і Всесвітньої організацією охорони здоров'я, міжнародною організацією “Трансперенсі Інтернешнл” та ін. Сукупність сучасних викликів суспільству вбачається в глобальному зменшенні енергетичних ресурсів Землі, зміні демографічної структури світу; наростанні нерівності між людьми й країнами на Землі; розповсюдженням ВІЛ / СНІДу, туберкульозу, малярії; наростання корупції; обмеженість доступу до питної води; ізоляція або “інверсна глобалізація” (недостатній розвиток демократичних інститутів окремо взятої країни з усіма наслідками, що випливають із цього); глобальне потепління [6: 20-24].

В умовах техногенних процесів, падіння моральних підвалин та інших соціокультурних проблем, розвиток науки, культури й освіти в гуманних параметрах вимірювання цінностями й етичними нормами життєдіяльності, дозволить подолати наслідки технократичного мислення, яке було однією з причин екологічної кризи й падіння загальної моральності в суспільстві. Переосмислення природничо-наукових і гуманістичних теорій дозволить відійти від протистояння гуманітарної та технічної культури, вимагає на основі інтеграції наукових знань, етико-художнього розуміння навколишнього, усвідомлення цілісної картини світу та власного місця людини в природничому середовищі [3].

Особливого значення в цих умовах набуває освіта, базовим положенням якої є теза про те, що формування соціально значущих ціннісних орієнтацій людини визначає її особистісну, суспільно політичну й соціально виробничу діяльність, що укріплюють інтереси соціуму. Освіта надає особистості максимальну свободу у виборі системи цінностей і діяльності при визначенні громадянської та соціальної позиції. Іншими словами, освіта в сучасному вимірі стає основним фактором соціальної стратифікації.

Цивілізаційний підхід до визначення перспектив розвитку людства зумовлює випереджальний характер розвитку якості освіти (при збереженні інституту сім'ї) як “носія” формування й розвитку якості людини. Синергетичні механізми цивілізаційного розвитку й відтворення суспільного інтелекту, на думку Г.П.Щедровицького, зумовлюють освітню революцію аналогічно змінам освітньо-педагогічних формацій. Для освіти ХХІ століття характерним є перехід від освіти як виробництва освітніх послуг до освіти як і “виробництва” людини. Ця теза, що зумовлює фактичний перехід до неперервної освіти, у сучасних умовах стає імперативом [11].

Гуманізація суспільства передбачає опору на синтез Істини, Добра, Краси, вимагає розгляду в якості основного критерію цивілізаційного поступу людства свободу, устремління до саморозвитку й самовираження кожної особистості. Виховання суб'єкта світової цивілізації є необхідною умовою цього процесу, що детермінує формування в людини здатності до засвоєння як загальнолюдських, так і національних цінностей, уміння зберігати власне унікальне й неповторне “Я”.

Прогностичний підхід до розвитку освіти має будуватися на врахуванні чинних її тенденцій. Це, зокрема, зміна основної парадигми освіти, інтеграція вітчизняної (національної) школи й освіти у світовий освітній простір, розвиток універсальності внутрішнього світу людини. В епоху формування інформаційно-гуманітарної цивілізації постає проблема обґрунтування інтегруючого технічного й гуманітарного знання для всіх

видів педагогічної діяльності, якісно нових прогностичних знань про їхні об'єктивні характеристики. Це, зокрема, цінності та цілі освіти в контексті соціальних і особистісних потреб людини, відповідне змістове та дидактико-методичне забезпечення їх реалізації, матеріальне, культурне та духовне життя суспільства, яке впливає на розвиток системи освіти; а також очікуваний стан та перспективи педагогічної науки міждисциплінарного інтегративно-наукового спрямування, що базується на аксіологічних засадах.

Формування стратегії освіти в єдності зі сферою соціокультурного й духовного життя суспільства необхідно розглядати в системі чинників, що визначають її розвиток (суспільно-політичний устрій країни, економічний стан, природне й соціокультурне середовище, демографічна ситуація, засоби масових комунікацій тощо). Слід підкреслити, що ще ґрунтовно не вивчалася проблема співвідношення виховних впливів соціальних інституцій в умовах виходу сучасної освіти людини за межі її установ і стала надбанням засобів масової інформації, груп безпосереднього оточення, тобто різних середовищ.

У такому аспекті виникає розуміння освіти “як системи уявлень і понять відносно дійсності, яка детермінує поведінку людини, і як процесу її розвитку у взаємодії із суспільством, що здійснюється при спрямованому впливі з боку суспільства на формування особистості в просторі культури” [4: 49].

Зважаючи на те, що взаємодія особистості й суспільства головним чином регулюється освітою, добре організована й здійснена освіта є самодостатньою для прогресу будь-якого суспільства, оскільки саме вона генерує як цілі людей в самореалізації, духовному самовдосконаленні, так і засоби їх задоволення. Особистість стає не об'єктом навчання, а істинним, реальним, рівноправним суб'єктом навчання й виховання. Освіта ХХІ століття йде шляхом “вивільнення” особистості, вона не просто готує до інтелектуальної, професійної, психологічної діяльності, а супроводжує людину на всіх етапах її життєдіяльності. Провідна функція освіти полягає в стимулюванні соціальної мобільності людини, детермінації “моделі” її поведінки у сфері освіти і в різних життєвих ситуаціях.

На жаль, сучасне суспільство не готове до інтеграції ідей і смислових стратегій свого вдосконалення, що інтегрують у швидкозмінюваних соціально-економічних умовах варіюючих цінностей і норм освіти та інших соціальних інститутів. Пропоновані “освітні послуги” не мають чіткого культурологічного ідеалу, освітньо-педагогічна діяльність здійснюється без соціокультурного зразка, гідного втілення в життя. Не можна не погодитися з думкою В.Г.Воронцової про те, що “...вихідним пріоритетом освіти має бути формування вільної та відповідальної особистості, яка здатна конструктивно працювати в проблемних ситуаціях, яка поєднує професійну компетентність із громадянською позицією, має відповідний світоглядний кругозір і моральну свідомість” [3: 31].

Реалізація стратегії освіти, спрямованої на формування творчих, перетворювальних здібностей людини безпосередньо пов'язана з інформатизацією суспільства, що буде набувати прискорених темпів, зумовлюючи відповідні зміни й у сфері освіти. Подальша інформатизація освіти в найближчому майбутньому буде визначатися загальною тенденцією збільшення інформаційних потоків у всіх галузях суспільного життя, у тому числі й для професійного й особистісного вдосконалення, що трансформується в масову комп'ютеризацію закладів освіти, розвиток їхніх комп'ютерних мереж, розширення персональної комп'ютеризації, модернізацію електронно-обчислювальної техніки тощо. Водночас, на наше переконання, інформатизація освіти не може корінним чином покращити її якість. Інформаційні технології – це новий інструмент, який не заміняє педагога, функції якого полягають у допомозі учням (студентам) зорієнтуватись у величезному обсязі інформації, який інтенсивно збільшується.

Що стосується освітніх і демографічних тенденцій, що мають місце в Україні, і їх можливих наслідків, то вони є наступними. У перспективі буде ускладнюватися демографічна ситуація: скорочування народжуваності, зменшення учнівських контингентів (особливо в сільській місцевості), зниження наповнюваності шкіл і класів, збільшення питомої ваги малокомплектних шкіл тощо. Цей процес буде поглиблюватися слабкою

матеріально-технічною й фінансовою базою навчально-виховних закладів, зниженням якості підготовки педагогічних кадрів. Слід наголосити, що, на нашу думку, значної шкоди суспільству й надалі будуть завдавати такі явища, як альтернативні державні навчальні заклади, кількість яких перевищує норми здорового глузду, перехід на платне навчання та інтенсивне поширення “прогресивно-урізаних” форм підготовки фахівців, що набуває поширення в практиці роботи вітчизняних ВНЗ. Результати подібних “новинок” уже гальмують і ще довгі роки будуть гальмувати соціально-економічний та культурний розвиток України. Є підстави стверджувати, що за умови збереження існуючої ситуації у країні, зокрема в освіті, держава приречена на нестримну і стрімку деградацію, симптоми якої уже чітко окреслені й наближаються до критичної межі [1: 15].

Характерною ознакою підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів є відсутність системної стратегічної державної лінії, а зусилля в цьому напрямку ініціюються, в основному, короткотривалими причинами поточної природи. На думку частини вчених, стан справ із вітчизняною наукою і освітою, м’яко кажучи, складає гнітюче враження [2: 61]. До сих пір у нашому суспільстві існує ілюзія про те, що вітчизняні вчені найкращі у світі. Водночас “правда полягає в тому, що вся, без виключення, наша сьогodнішня наукова еліта – це безцінний спадок від радянських часів”, продукт радянської науково-освітньої системи” [2: 62] з усіма наслідками, що із цього випливають.

Розвиток педагогічної науки й освіти насамперед пов’язаний із якісно новим підходом до їх фінансування за пріоритетним принципом, зміщенням акцентів у системі підготовки вчителів, професорсько-викладацького й академічного наукового потенціалу шляхом переосмислення й модернізації структури та змісту діяльності навчально-виховних закладів на основі інтеграції світових досягнень у галузі науки, освіти й культури, інтенсивного використання творчого інтелектуального резерву суспільства. У контексті цілісності й неоднозначності умов розвитку суспільства виникає необхідність проникнення філософських проблем буття і в педагогічні. Іншими словами, завданням освіти має бути не тільки підготовка підростаючих поколінь до соціальної адаптації й “виживання”, а й формування культури співіснування у світі, у суспільстві, яке “включене” як у земні, так і глобальні космічні процеси, що відбуваються у Всесвіті. Звідси пріоритетним напрямком освітньої політики є формування людини-творця з високоморальними ціннісними орієнтаціями й життєстверджуючими цільовими настановами, яка володіє культурними надбаннями свого народу й суспільства взагалі.

Таким чином, визначення перспектив розвитку освіти передбачає інтелектуальне осмислення динаміки розвитку всього комплексу чинників, що впливають на якісні та кількісні її параметри, а також сфери цінностей, пов’язаних із зміною парадигми педагогічного мислення. Аксиологічна й соціокультурна значущість освіти вбачається в тому, щоб допомогти людині вийти “з простору предметів у простір діяльності й життєвих смислів”. Класична освіта, незважаючи на всі її реформування, не справляється з цією проблемою, однією з причин чого є замкненість освітніх програм у межах самої педагогічної системи.

Формування особистості із сучасним інформаційно-гуманітарним мисленням вимагає створення нового освітнього середовища, де національна освіта постає як інституція акумуляції, систематизації, інтеграції та міжгенераційної трансляції суспільних знань, умінь і навичок, цінностей і морально-етичних норм життєдіяльності. Ключовими засадничими положеннями організації і функціонування навчально-виховних закладів є посилення педагогічної керованості процесів соціалізації підростаючих поколінь на принципах гуманізму, демократії, гнучкості й плюралізму.

Подальші розвідки цього спрямування вбачаються в розробці варіанта прогнозу розвитку вищої педагогічної школи та її прогнозного фону (соціально-економічної та демографічної ситуації, матеріально-технічного та фінансового забезпечення тощо).

У руслі розглядуваної проблеми доцільно було б зупинитися на пріоритетах розвитку загальної середньої освіти (обґрунтованість об’єктивності цілей виховання й навчання,

ефективність навчальних планів і програм, наявність і стан упровадження високоефективних педагогічних технологій, кваліфікаційна структура складу вчителів).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвський Б.М. Актуальні проблеми й перспективи розвитку освіти: Зб. наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон: Вид. ХДУ, 2003. – Вип.34. – С.14-17.
2. Бар'яхтар В.Г., Горобець Ю.І., Куліш В.В. Про підготовку національної наукової еліти в Україні // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: Зб.наук.праць до 10-річчя АПН України / АПН. – Ч.2. – Х.: ОВС, 2002. – С.58-65.
3. Воронцова В.Г. Гуманитарно-аксиологические основы постдипломного образования педагога: Монография. – Псков: Изд-во ПОИПКРО, 1997. – 421 с.
4. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Образование личности: Пособие для преподавателей. – М.: Интерфакс, 1994. – 136 с.
5. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика. Теория, методология, практика. – К.: Вища школа, 1986. – 200 с.
6. Згуровський М.З., Маторина Т.А., Прилуцький Д.О., Атроськін Д.А. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості... // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2008. – №1. – С.19-26.
7. Лавриченко Н.М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації: педагогічні роздуми і нотатки. – К.: ТОВ "Інсайт-плюс", 2006. – 279 с.
8. Печчеи А. Человеческие качества: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.
9. Рабочая книга по прогнозированию / Отв. ред. И.В.Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1982. – 430 с.
10. Философия образования: состояние, проблемы и перспективы (материалы заочного "круглого стола") // Вопросы философии. – 1995. – №11. – С.3-34.
11. Щедровицкий П.Г. Очерки по философии образования. – М.: Просвещение, 1993. – 153 с.

УДК 37(09)(477)

В.Л. Федяєва

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ С.Л.СОЛОВЕЙЧИКА

У статті розкриваються основні положення концепції сімейного виховання, обґрунтованої російським ученим, психологом, педагогом, журналістом С.Л.Соловейчиком.

The basic ideas of the concept of the family education are considered in the article, proved by the Russian scientific psychologist, the teacher, the journalist S.L. Soloveyichik.

Кожний історичний період сімейної педагогіки вирізняється особливостями розвитку, появою нових теоретичних концепцій, новими практичними підходами до виховання дітей у сім'ї.

70 – 80-ті роки ХХ століття у вітчизняній педагогіці ознаменувалися поширенням інтересу до педагогічних книг і статей Семена Львовича Соловейчика (1930 – 1996) – російського публіциста, педагога, драматурга, який, на наш погляд, є не тільки педагогічним журналістом, а й творцем, теоретиком педагогіки ХХ століття і насамперед теоретиком сімейної педагогіки. Його спадщина, життєвий і творчий шлях, на жаль, майже не досліджувалися науковцями, за виключенням журналістів, які у своїх статтях наприкінці ХХ століття доносили до масового читача через журнал і газети важливість праць С.Соловейчика (1; 2; 3; 4; 5; 6; 7). Саме вивчення теоретичних положень сімейної педагогіки Семена Львовича і визначило мету нашої публікації: розкрити основні ідеї його концепції виховання дітей у сім'ї.

С.Л. Соловейчик після закінчення Московського університету у 1953 році працював піонерським вожатим, учителем у школах м. Москви, був кореспондентом у журналі